

ЧИНГИС ХААНЫ "ИХ ЗАСАГ" ИЙН ХЭСЭГ ШИНЭЭР ОЛДОВ

Сумьяабаатар(Монгол)

Арвангуравдугаар зууны монголчуудад Чингисийн "Их Засаг" гэсэн нэрт хууль байсныг дэлхий дэхин хүлээн зөвшөөрдөг.

Угал монгол эх нь олдоогүй тул энд тэндээс түүвэрлэн эмхтгэж нийгэтгэх(мон.モンゴル) оролдлого хийгээх аж.

Өдгөө, монгол хууль эрхимжийн бичгийн гол хэрэглэгдэхүүн нь 16-р зуунаас эхлэж байна, үүнд: "16-р зууны нэгэн монгол цаазын бичиг"(Ш.Бира. ШУА-ийн мэдээ. III. 34-54-р тал. 1975.); "Алтан хаан(1507-1582)ын цаазын бичиг"(Zentralasiatische Studien des Seminars für Sprach-und Kulturwissenschaft Zentralasiens der Universität. Bonn. 1973. VII. ss.268-284); "Хутагтай хун тайж(1540-1580)ийн зохиосон нэг хууль(хэсэг)"(ИНУА-ийн мэдээ. III. 14-19-р тал. 1970.); "1640 оны Монгол-Ойрдын цаазын бичиг"; 1709 оны "Халх журам"; "Арван буянт номын цааз"(Саган-Сэцэн. Эрдэнийн товч. УБ. 1961. 253. 54-р талд энэ тухай мэдээ бий); "Халхын цааз эрхэмжийн хоёр сурвалж бичиг"(Х.Пэрээ. Монголыа Historica. VI-1. 1974. 5-139-р тал); 1789 оны үед гарсан гэх "Монголын цаазын бичиг" зэргийг эн тэргүүн нэрлэж болно.

Гэхдээ, юм бүхнийг, санаанд орсон болгоныг Чингисийн Их Засаг руу чихээд байх нь учир дутагдалтай. Тухайлбал, "Их Засаг"-ийн заалт мөн эсэхийн шүүлтүүр, шалгуур байх шаардлагатай.

Юуны өмнө, тухайн заалтыг Чингис хаан ба Их Засагтай холбосон түүхэн тэмдэглэл сурвалжуудад байна уу, угүй юу гэлгийг нягтлах хэрэгтэй болно.

** "Эрдэм судалын хохиулзны дэмжих Солонгосын сан"гийн 2002 оны ивээлийг хүргүүж, "Чингис хааны Их Засаг чийн хэсэг шинээр олдов" гэдэг ял осгүүлийг бичив(KRF-02-R-1)

«청기스 하간(中罕) 대법금(大法禁)의 일부항(一部項) 새로 발견» 이란 이 논문은 2002년 한국학술진흥재단의 지원에 의하여 연구되었음(KRF-02-R-1)

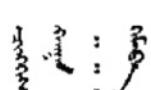
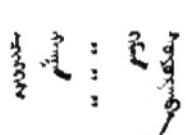
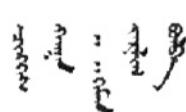
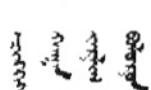
Жишээлбэл, ① Монголын Нууц Товчооны

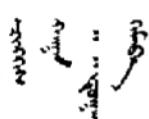
- 巴撒古^{舌兒}亦^{舌兒}格訥^中忽必^中忽必刺^黑撒泥
札^{舌兒}忽札^{舌兒}忽刺^黑撒泥 闊闊^中迭卜帖^{舌兒}
必赤^克必赤周^中迭卜帖^{舌兒}列周^中兀^舌魯^中渾^中兀^舌魯^中合
古^{舌兒}迭列^{失吉}失吉^中忽禿^牛忽因^中納突^{舌兒}額耶禿周
約速刺闊^{闊闊}必赤^克察^中合安^{察阿勒孫突}兒^{舌兒}
迭卜帖^{舌兒}列克薛泥^不也兀^舌客禿該^{...客延}
札^{舌兒}里^黑李^舌罷

"Бас, гүр иргэний хувь хувилсныг зарга заргалсныг Хөх дэвтэр бичиг бичиж дэвтэрлэж ургийн ургаа хүртэл Шихи Хутугийн надур зэтэж ёсолж Хөх бичиг цагаан цаалсанд дэвтэрлэснийг бүү егүүтгэтүгэй ... хэмээн зарлиг болов" хэмээсэн (8-р дэвтэр. 203-р зүйлн 36, 37, 38, 39, 40, 41 р мөр) "Хөх дэвтэр"т байсан байж болох эсэхийг тунцаан маадлах:

Мон.

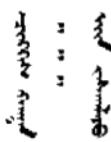
- 成 吉思^{中合中罕}札^{舌兒里黑}李^舌魯^舌倫
Chéng-jí-sī hé-hǎn chá-ér-lí-hei péi-luō-rún: ...
Чингис хаан зарлиг болоруун: ...
- 成 吉思^{中合中罕}... 客延 札^{舌兒里黑}李^舌勒罷
Chéng-jí-sī hé-hǎn... kè-yán chá-ér-lí-hei péi-le-pí
Чингис хаан ... хэмээн зарлиг болов
- 成 吉思^{中合中罕}... 客延 莎余^{舌兒中合罷}
Chéng-jí-sī hé-hǎn ... kè-yán sō-yú-ér-hé-pí
Чингис хаан ... хэмээн соёрхов
- 成 吉思^{中合中罕}... 客額罷
Chéng-jí-sī hé-hǎn ... kè-é-pí
Чингис хаан ... хэмээв

• 成 吉思 ^{中合}_罕... 禿孩 客額 罷

Chéng-jí-sī hé-hǎn ... tū-hái kè-é-pí

Чингис хаан ... тугай хэмээв

• 成 吉思 ^{中合}_罕... 頸因 札 撒 黑 刺 周

Chéng-jí-sī hé-hǎn ... é-yin chá-sā-hei-lā-chōa

Чингис хаан ... ийн засаглаж

гэсэн

хэллэгтэй хамт Нууц Товчоонoo онцлон тэмдэглэсэн зүйлс, жишээлбэл: – Газрын холыг сэтгэж (алсын дайнд мордохдоо) Их цэрэг явахдаа, агт морьдыг улдаагүй дээр нь хайлрагтун; хүнсээ барагдаагүй дээр нь нөхөн базаагтун; алс сэтгэж явахдаа хүнснээс бусад зорилгоор цэргүүдээр ан бүү хийлгэ, гэмгүй бүү алагтүн(авлагтун); авдаас ангид цэргийн хүний эмээлийн хударга бүү хударгалуул ... Чингис хаан ийн засаглаж, засаг давсныг баригтун, бидний **зарлиг** давагсадыг, биднээ танигдагсад мэтсийг биднээ өгч ирэгтүн...(8-р дэвтэр. 199 р зүйлийн 17-32-р мор) гэх мэт заалтууд "Их Засаг" т байсан байх гэхэд эндүү болохгүй болов уу. Өөрөөр хэлбэл, аливаа заалт дээрх хэллэгийн аль нэгтэй хамт, нэг дор нийцэн байгаа эсэхийг зайлшгүй харгалзан үзэж байж, сая, "Их Засаг"тай холбох сэжимээс лавтайхан барьж авах болно.

② Хянаваас, монгол хууль эрхимжийн бичгүүдийн зарим нь монгол хэлээр, монгол бичгээрээ байхаас гадна, нөгөө зарим нь, хятад, төвд, солонгос зэрэг харь хэлний орчуулгаар бидэнд уламжлан иржээ. Журамласан хуульчилмал(*CodeX*, Кодекс гэдэг нэртөмьёс ийн орчуульж анх удаа үүссэнд оруулж байна. Баримал, тохиомол, эвхмэл гэдэг нэрстэй зэрэгжүүтэн үүсгүү) гэж хэлж болох хамгийн эртний цааз бичиг нь, 5-р жарны цагаан луу жил буюу 1280 оны 10-р сар(бигийн тооллын)д Гуулин улсын вангийн хүлээн авсан, эртний солонгос хэлний орчуулгаар(Гуулин улсын судар. Тэрүүн боть. 29-р дэвтэр. 1957.452 454-р тал) бидэнд хүрч ирсэн Цааз бичиг байлаа. Хубилай хааны Жуу бичигт байгаа" **Одоо, урьд буулгасан хааны зарлигийг бүрнээ тэр хэвээр сийрүүлж... илгээв**"

今將元降聖旨全文抄錄

금장원강성지전문초록 (이제 본래 내렸던 황제의 명령을 전부 그대로 요약 기록한 것)

гэсэн оршил үгнээс нь улбаалан бид "Чингисийн Их Засаг" ийн хэсэг мөн гэж үзсэн болно. Энэ нь "Чингисийн Их Засаг" ийн цэргийн хэсэг бөгөөд, тэнд, "... цэргийг цэргийн эрдэмд сайтар сурган, бүгдийг гавшгай цэрэг болтол нь хатуужуулах; ... хүчин буюу яданги хүнийг азаглан жинхэнэ цэргийн оронд хүний тоо бөглүүлж, цэргийн алба хашуулахыг хориглох; ... цэргүүдийг зоргоор дайчлан хүнд хүчир ажил, зох тээх ажил хийлгэхийг хориглох; ... цэрэг хөдөлсөн үед, цэргийн олсон хүн, мал, бусад бүх эд таваар нь тус тус тэрхүү цэргийнх болох бөгөөд, цэргийг харьяалах дарга захиран хурааж авч болохгүй; ... цэрэг эрсийн морийг дарга нь зээлдэх, солих, ажилд зүтгүүлэн эцэж тураах, үхүүлж болохгүй; ... цэргийн дотор өвчилсөн цэрэг байх аваас, даруй сайн оточил үзүүлж, эм уулиган анагааваас зохимуй. Шалган байцаах үес, өвчилж үхсэн цэргийн олон цөөнийг харгалзан, өвчин анагаах түшмэлийн шан хийгээд ялыг

тогтоон шийтгэх ; бусдын гэр орон, булийн бүнхныг эвдэж тонохыг хоригломуй ; цэрэг захирагч хийгээд цэргүүд хүчиндээ дулдуйдан, шинээр дагасан алив хот, гацаанаа эмс хийгээд охидтой хүч түрэн гэрлэж болохгүй ; ... иргэдийн эд хогшлоос өчүүхэн зүйлийг ч дээрэмдэхийг цаазлан хориглоно "гэх мэт "Их Засаг" хуулийн 17 зүйл заалт олдлоо хэмээн зарласныг эрдэмтэд зөвшөөрч эхэлж байна(энэ тухай 24-р зуутай нэхүү үзүү).

③ Харин энэ удаа, Чингисийн "Их Засаг" хуулийн Олон улсын харилцааны хэсэг тухайлбал, Монгол ба элссэн орны харилцааг тусгасан хуулийн хэсэг шинээр олдлоо. Үүнд, дээр дурдсан хуулиас 12 жилийн омнө буюу 1268 оны 3 сар (бигийн тооллын)д Гуулин улсын вангийн хүлээж авсан(Гуулин улсын судар. 26-р дэвтэр) Хубилай хааны Жуу бичигт тэмдэглэгдэн үлдсэн байна. Энд,

"Ману Тайцзу", "Чингис хаан" гэсэн нэртэйгээ, "Элссэн улс болбаас

- Данж барих бөгөөд,
 - Цэргээр туслах бөгөөд,
 - Хүнс нийлүүлэх бөгөөд,
 - Өртөө байгуулах бөгөөд,
 - Өрхийн цэсийг өргөх бөгөөд,
 - Даргачи тавих боломуй"
- хэмээсэн агуулгатайгаа нэг дор, тодорхой байгаа тул тун итгэл үнэмшилтэй аж.

Эдгээр нь, одоогийн байдлаар "Их Засаг" хуулийн хамгийн эртний баталгаат заалт болно.

Ийнхүү Чингисийн "Их Засаг" хуулийн улс хоорондын харилцааг зохицуулдаг байсан хэсэг, түүний дотор, элссэн орон ба Монгол улсын хоорондын харилцаа ямар байхыг зохицуулдаг байсан зүйлүүд шинээр баталгаатай олдлоо. Ийм сайхан тодорхой тэмдэглэл урьд хожид аль ч орны ямар ч сурвалжид гараагүй. Солонгос түүхийн сурвалжид ийнхүү тэмдэглэгдэн үлдсэн нь монголын түүхнээ нэн чухал зүйл болов хэмээн олзуурхан цохон тэмдэглэж, дэлхийн монгол судлалын гүйлгээнд анх удаа оруулж байна.

Ингээд, дээр дурдсан Хубилай хааны Жуу бичиг ба "Их Засаг" ийн хэсэг заалтын эртний солонгос эх, наангийн үсгийн дуудлага, солонгос, монгол орчуулга сэлтийг одоо толилуулая: ↓

1268년 3월 *more ▽*

Эртний солонгос эх:

[1] [三月]

[삼월]

[2] 壬申蒙古遣北

임신몽고견북

[3] 京路摠管兼大定府尹于也孫脫禮部郎中

경로총관겸대정부윤우야손탈예부랑중

[4] 孟甲等來詔曰朕惟天道難諶人道貴誠而

맹갑등래조왕침유천도난심인도귀성이

[5] 脘之事朕率以飾辭見欺朕若受其欺而不

경지사진률이식사견기질악수기기이불

[6] 言是朕亦不以誠過[遇]卿也故於卿弟滔面數

언시침역불이성과[우]경야고어경제창면수

[7] 其事無有所隱向卿自請撤兵三年當去水

기사무유소은향경자청철병삼년당거수

- [8] 就陸撤兵之請既已從之就陸之期今幾年
취육철병지청기이종지취육지기금기년
- [9] 矣以前言無徵是用爲問卿意必曰捨險即
의이전언무정시용위문경의필왈사험즉
- [10] 夷則慮致不虞或未取信聽其所止惟我太
이칙려치불우혹미취신청기소지유아태
- [11] 祖成吉思皇帝制度凡內屬之國納質助軍
조성길사황제제도법내속지국납질조군
- [12] 輸糧設驛供戶數籍置達魯花赤已嘗明諭
수량설역공호수적치달로화적이상명유
- [13] 之矣繼有來章稱族民生稍集然後惟命是
지의계유래장정사민생초집연후유명시
- [14] 從稽留至今不以誠言見報聞汝國之政例
종계유지금불이성언견보문여국지정예
- [15] 在左右得非爲所梗蔽使卿不聞敗抑卿寔
재좌우득비위소경폐사경불문여억경식
- [16] 聞之而未之思歟是豈愛而身利而國者也
문지이미지사여시기애이신리이국자야
- [17] 且納質之事惟我太宗皇帝朝王綽等已入
차납질지사유아태종황제조왕준등이입
- [18] 質代老補亡固自有例其驛傳亦粗立自餘
질대노보망고자유예기역전역조립자여
- [19] 率未奉行今我朝方問罪於宋其助手卒舟
율미봉행급아조방문죄어송기조사졸주
- [20] 艤自量能辦多少所輸糧餉則就爲儲積及
함자량능판다소소수량항칙취위저적급
- [21] 達魯花赤戶版之事卿意謂何今特遣使持
달로화적호판사사경의위하금특견사지
- [22] 詔以往當盡情實令海陽公金俊侍中李藏
조이왕당진정실령해양공김준시중이장
- [23] 用賚奏章具以悉聞是時帝勅金俊父子及
용재주장구이실문시시제내김준부자급
- [24] 其弟冲皆赴京師。
기제충개부경사.

Салонгос орчуулга: [삼월] 임신일 몽골이 북경로 총관 겸 대정부 운 우야손탈 (北京路摠管兼大定府尹于也孫脫), 에부 랑중 맹갑(孟甲)등을 보내어 조서를 전 달하였는데 그 내용은 《내가 생각건대 인간에 대한 하늘의 신임은 고정한 것 이 아니며 인간의 도리도 성실함을 소중히 여기는 것이다. 그런데 나에게 대한 당신의 처사는 대체로 꾸며 낸 말로 속이고 있는데 내가 만일 속임을 그대로 받아 드린다면 그것은 나 역시 성실하게 당신을 대우하는 것이 못 될 것이다. 그렇기 때문에 당신의 아우 왕창(王滄)과 대면하고 여러 가지 일들을 낱낱이 들어서 직접 말하였고 숨기는 바가 없었다. 먼저 번에 당신은 스스로 청하기를 <군대를 철거한 3년 후에는 응당 바다에서 나와 육지로 옮기겠다. >라고 하였다. 철병해 달라는 요청에 대하여는 이미 들어 주었는데 육지에 나오겠다던 시기는 지금 몇 해나 지났는가? 당신의 그전 약속이 보람 없이 되었으므로 이에 물어 보는 것이다. 짐작컨대 당신은 반드시 다음과 같이 말할 것이다. <험준 한 곳을 버리고 평탄한 지대에 나가 있으면 불의의 변을 당할는지 모른다. >라고 혹시 아직도 나의 말을 믿을 수 없다면 그곳에 그냥 머물러 있어도 좋다. 우리 태조 성길사한(成吉思汗) 왕제가 제정한 제도에는 무릇 내속(內屬)한 나

라들은 볼모를 바치며 군대를 내여 정벌을 도우며, 군량을 운반해 오며, 역참을 설치하고 호적을 바치며 인구를 조사하고, 달로화적(達魯花赤)을 두게 되어 있는바 이에 관해서는 이미 명백하게 알려 준 것과 같다. 당신의 나라에서는 그 후에 글을 보내어 보고하기를 <백성들이 차차 모이는 것을 기다려서 무슨 명령이던지 다 실행하겠다. > 고 했는데 지금까지 이력서와 연기하고 진실한 마로 보고함이 없었다. 듣자니 당신의 나라 정사는 대체로 근시하고 신하들의 의사에 달려 있다고 하는데 당신이 그들에게 의하여 엄폐 당하여 듣지 못 하지는 않았는가? 그렇지 않으면 당신이 사실 듣고도 생각을 잘못한 것인가? 그렇다면 이것은 어찌 자기 일신을 사랑하며 국가에 이로운 일을 하는 것이 되겠는가? 또 볼모를 보내는 이로 말하면 우리 태종 황제 때에 왕준(王綽-영녕왕)등이 이미 볼모로 들어 왔었다. 볼모란 늙으면 짚은이로 바꾸고 죽으면 그 대신 다른 사람을 보내는 법이니 이것은 예로부터 성례로 되어 온 일이다. 역참들을 설치하는 일은 불충분하게 되었으며 그 이외의 일은 아직 시행하지 않고 있다. 이번에 우리 조정에서 바야흐로 송나라를 정벌하려는 중이니 당신은 군사와 병선을 얼마나 낼 수 있겠는지를 잘 탐사해서 낼 것이며 군량을 수송하기 위하여 곧 양곡을 저축할 것이다. 달로화적(達魯花赤)을 두며 호적을 작성하는 등의 일에 대해서는 당신의 생각이 어떠한지?- (준비해 둠이 좋을 것이다) 이제 특히 사신을 보내어 조서를 가져가게 하였는데 마땅히 모든 것을 사실 그대로 성실히 보고하되 해양공 김준(海陽公金俊)과 시중 이장용(李藏用)으로 하여금 보고서를 갖추어 상세하게 보고하도록 할 것이다. »라고 하였다. 이때 김준(金俊)의 부사 및 그 아우 김충(金沖)은 황제의 명령에 의하여 모두 (몽골)서울로 갔다.

高麗史. 세가 제 26. 원종2. 페이지 56-58

Монгол орчуулга:

[3 сар] «Хар бэчин өдөр. Монголоос, Бээжин Зам¹ ын Бүгдийн дарга² болгоод, Дадинбу³-гүйн Эрхилгэч тушмэл⁴ Үйсөнситү⁵, Еслолын яволын яам⁶ ны Ялгагч тушмэл⁷ Мэнзид нарыг зарж, ирүүлсэн Жүү бичиг⁹ төгүүлсэн нь: “Мохос хүмүүн¹⁰ ший бодоход, Тэнгэрийн ёсон төвсүү¹¹, Хүмүүний ёсон¹³ үзүүнчийг эрхимлэх¹⁴ хэмээндүй. Гэвч чиний уйл явдал Мөхөс хүмүүнийг зүйргэн үзээр мэхлэн бүхүйд, Мөхөс хүмүүн тэр хэвээр нь хүлээн авбаас, Мөхөс хүмүүн бас чамд үзүүнч хандсан бус болно. Тиймийн учир аа, чиний дүү Чингис-тай уулзаж, элдэв хэргийг нэгийн нэгдүүг сонсож, ярилцсан ба нууж хиасан зүйл огтхонбэр үзүй. Үүний омно чи оорөө цэргээ гаргасны таңь дараа, гурван жилийн дотор уснаас хуурай газар тийши гарч ири¹⁸. хэмээсэн биш билүү! Цэргээ гаргана уу. хэмээсэн хүсэлтийг чинь нэгээни сонсон соёрхсон атал, хуурай газар тийши гарч ири хэмээсэн чинь одоо хэдэн жилийн нуур үзэв? ! Омно хэлсэн чинь талаар болсон¹⁹ учир (ял) асууж байнаам. Чи бартаат газраа огоорч, ил гарваас гэнэтийн аюул учирч мэднэ. хэмээн гарцаагүй хэлэх²⁰ гэж байгаа бүй заа. Одоохондоо миний үснэд итгэхгүй байгаа бол, тэр газраа байж л бай л даа.

Ману Тайцзу²¹ Чингис²² хаан²³ ы айлдсан Засаг²⁴-т өгүүлэхдээ:

”Нэхэн санаваас²⁵, элссэн улс²⁶ болбаас

- Данж барих²⁷ бөгөөд,
- Цэргээр туслах²⁸ бөгөөд,
- Хүнс нийлүүлэх²⁹ бөгөөд,
- Өртөө байгуулах³⁰ бөгөөд,
- Өрхийн цэсийг өргөх³¹ бөгөөд,
- Даргачи тавих³² боломуй” хэмээсэн буй шүү.

Эдгээрийн тухай үүний омно тодорхойяа мэдүүлсэн болгов. Түүний хойно

ирийн Айлтгат³³ даа, Чи: "иргэд аажим цугларахын цагт алив зарлигийг
өсөөр дагах боломуй" хэмээсэн аялаа, одгоог хүртэл улсын салган, үнэн
үзээ ул огурцсх аж, Чи. Сонсвоос, Чиний улсын Засагийг, Зүүн, Баруун
шаадар тушимэд³⁴ шин мэдэлд буй хэмээмуй. Тэдний ятгалгаар (миний угийг)
сонсохгүй байна уу? Эсвэл, мэдсээр мөртөө буруу санаж байна уу? Тийн
болбаас, биеийг омоглох³⁵ хийгээд, төрийн хүн³⁶ д хэрхэн тус болох аж.

Нэн бас, данжийн тухайд³⁷ гэвэл, ману Тайцзун³⁸ хуандийн үед Ванжун⁴⁰
нарыг данж болгон ирийлж байсан. (Данж) хөгшишрөөс (залуугаар) сольжс,
ногчноос нохдог нь эртийн жам болгоо. Өртөө байгуулах ажил ч бүрэн
дуусаадгүй богоод бусад нь⁴¹ хараахан эхлээдүү байна.

Өдгөө, ману Гүрэн⁴² Сүн⁴³ гээс ял асуун мордохоор зэхэж буй тул, эр
цэрэг ба цэргийн онгоц хэд хичнээнийг гаргаж чадахаа сайнтар тооцоолж,
ицсэх бөгөөд цэргийн хүнс зооже нийлүүлэхийн тул амуу⁴⁵ г одоогоос бэлтгэж
тохоорвоеос зохиц. Даргачи талбих, орхиин данс бүрдүүлэх тухай Чи юу
бодож суунав, ер бэлдэх нь зүйтэй.

Өдгөө, Жуу овогүүлэн тусхай(лан) эн зарж буй⁴⁶ тул, бүх зүйлийг
бодтойгоор үнэн меноор нь мэдүүлэхдээ, ХЕйн гүн Кимжун⁴⁷, Симун И
Жан-лон⁴⁸ нарыг зарж айлтгатыг хүргэж ирийлж байв.

Энд үед, Хааны зарлиг⁴⁹ аар Кимжуний энэ, хөвүүд хийгээд, түүний дүү
Чхун⁵⁰ (КимЧхун) нар Нийслэл⁵¹ рүү явцшав»

(Гүүлин улсын судар. 26-р дэвтэр. Вөнъёжон 2.56 58-р тал) хэмээсэн байна.

1 Бээмсин зам – мон. 鄂爾渾⁵² нан. 北京路 Běi-jīng-lù, сол. 북경로. "Баруун зам, Думдад зам" гэдгийн "Зам" болно.

2 нан. 捷管 zōng-guǎn, сол. 총관 – мон. 朝鮮⁵³ 朝鮮 (1457) мон, зарим зүйлд "туслан захирагч дарга" ч гэсэн
байдал (1273). "Бүгдийн дарга" гэже аливаа газрыг бүгд захирагч
тушимэл (1457)ийг хэлдэг байв. "Туслан захирагч дарга" гэж, угсааны
сургуулшийн хэргийг захирагчийг хэлдэг (1273) байв. Энд чухам аль нь болох
нь мэдэгдэхгүй байна.

3 Дадинфу – нан. 大定府 dà-dìng-fǔ, сол. 대정부

4 Эрхилэг тушимэл – мон. 亦孫脫⁵⁴ 亦孫脫 нан. 尹 үйн. Заримдаа шүүд
尹 үйн тушимэл ч гэсэн байдал. 尹 fǔ-үйн – нийг эсийнээлбэл, 尹 亦孫脫
гэж орчуулдаг. сол. 윤

5 于也孫脫? (нан.于也孫脫 Yú-yē-sūn-tuō) Энэ монгол хүний нэр.
"Йосонтэй" ч байж магад. Гэхдээ "Йосонтэй" гэхэд, нангиадаар
ижвичэн 大 dà- бичэн байдал.

6 Ёслолын явдлын яаман – мон. 禮部⁵⁵ 朝鮮⁵⁶ 禮部 нан. 禮部
Lǐ-bù, сол. 예부. Ёслолын явдлын яаман гэж "Элдэв ёслол, хогжим,
тайлга тахилга, ортомжлох тэмдэглэх, бараалхах, барираа ирэх,
хуримлах зэрэг хэргийг бүгд захиран шийтгэх их яам"ыг хэлдэг байв.

7 Ялгагч тушимэл – мон. 郎中⁵⁷ 朝鮮⁵⁸ 郎中 láng-zhōng, сол. 랑중.
Ялгагч тушимэл гэж "Нэгэн хэлтсийн хэргийг дашж хамаарах

- тушилт" ийг хэлдэг байв.
- 8 Мэнзин – иан. 孟甲 Mèng-jíǎ, сол. 맹갑. Монгол нэр уү, үзүүн юг гэдгийг олж тогтоосонгүй.
- 9 Жуу бичиг – мон. 詔 zhào, иан. 詔 zhào, сол. 명령. Монгол нэр уү, үзүүн юг гэдгийг хүртээн зарлах зарлигин бичиг" ийг хэлдэг байжээ.
- 10 иан. 賦 zhèn, сол. 짐 이기 mongoloor " 莫ホス モホス Мохос хүмүүн".
 " 莫ホス モホス 賦 zhèn 莫ホス 莫ホス Moхос миний бие" гэж буулгадаг. Хубилай хаан оорийгоо дорд үзэж ийн бичсэн бус. Эртний дорно зүгийн хаад, ихэс биеэ дээдэлж, эрхимсээс харуулжын тул энэ хэллэгийг зориуд хэрэглэдэг байв.
- 11 Тэнзэрний ёсон – мон. 天道 tiān-dào, иан. 天道 tiān-dào, сол. 천도
- 12 иан. 難諶 nán-chéng, сол. 난심 이기 -(tэнзэрний ёс) 逆(전제)의 힘을 가진 사람(인간에 대한 하늘의 신임은 고정한 것이 아니다) гэсэн цайд утга нь гарахгүй бололтой. Иймээс, "товсгүй, болзогч, барьцаагүй, тийм гэхнит тэмдэггүй,урьдаас мэдэхийн аргагүй" гэсэн утгаар хорвуулжээ. Энэхүү эртний гүн уханы ойлголтын чухам санааг цааши нягтлан тодруурах зүйл буй.
- 13 Хүмүүший ёсон – 人道 rén-dào, иан. 人道 rén-dào, сол. 인도
- 14 иан. 貴誠 guì-chéng, сол. 귀성 – үнэнчийг эрхимлэх, үнэнчийг хүндэтгэсэн утга.
- 15 Чиний үйл – иан. 卿之事 qīng-zhī-shì, сол. 경지사. 卿qīng 경 이기 mongoloor 事 shì гэж бичдэг ба эртний хаад түшилдээ болон эр эм харилцан хүндэтгэж ийн дуудна. "Чиний үйл" гэдгийг "үйл (явдал) чин" гэж буулжээ ч болно я доо. Дээр цагийн юмыг хорвуулжээд, наиргуулга хөөснөөс болж, уг эхээсээ баахан зорх болов уу, хэм одгоочилсон болох болов уу хэмээн болгоомжлов.
- 16 Чиний дүү Чан – иан. 卿弟涓 qīng-di-Chāng, сол. 경제창. 涓 창 гэж Ванчан 왕창(王滄) ийг хэлжэ байна.
- 17 Цэрээ гаргах – иан. 撒兵 chè-bīng сол. 칠병 гэсэн хэвшмэл нэртэмьёо зондоо тохиолдено. Өгөөдэй хашаа үзэс Гуулши улсын нутагт дарангүй суусан монголын цэргийг эсүүлэн татахыг хэлжэ байна. Хубилай хаан суугаад, цэрээ гаргасан болно.
- 18 үс(ian. 水 shuǐ, sol. 수)наас хуурай газар тийши гарч ирэх гэсэн нь, Гуулши улсын Засаг газар монголын довтолгооноос заасаж, Канхуа хэмээх арагд зугатаж бүгсэн богоод энд, тэндээсээ гарч хуучин нийслэлдээ нүүжэ ирэх тухайн огүүлжэ байна.
- 19 "Өмнө хэлсэн чинь талаар болсон" – иан. 前言無徵 qián-yán-wú-zhēng, сол. 전언무징. 徵zhēng 征-тай адил.(前言無徵qián-yán-wú-zhēng – омнох уг чинь бэлэг тэмдэггүй болов) – гэсэн нь "Өмнөх уг чинь, Урьдын хэлсэн чинь, Амласан чинь талаар болов, хэрэггүй болов, биелэснэгүй" гэсэн санин.
- 20 ·· гарцаагүй хэлж ·· – иан. 必曰 bi-yuē, сол. 필월. 必曰 bi-yuē нь ······
- 21 Ману Тайцзы – мон. 我太祖 wǒ-tái-zǔ, сол. 아태조.

мон. Тайцзы – нап. 太祖 tái-zū, сол. 태조. 始祖 shǐ-zū – ийг

"*degedü ebüge, дээд овог*", 高祖 gao-zū-ийг" *qulunča ebüge, хуланц овог*", "elünče ebüge, элэнц овог"

хэмээдэг. Сүүлийн үед Тайзу" гэж бичдэг болсон ба "Тайцуу" нь уламж лалт, сонгодог галиг. "Ману Тайцуу" – ийг "Тайцуу ману, Тайцуу маань, Тайцуу минь" гэж буулгасан ч болно.

22 Чингис – нап. 成吉思 Chéng-jí-sī, сол. 성길사 گےٽىن байгаа ба эн нь Монголын Нууц Төвчооны گىردىن гэдэг үсийн нангайд галигтай яг тохирч байна.

23 Хаан 汗 – ийг монголын Нууц Төвчоонд 中合罕 گےٽىن галигласан байдал ба харин энд Хуанди (мон. 皇帝 нап. 皇帝 huáng-dì, сол.

황제) гэжээ. 皇帝 huáng-dì ийг монголоор мон "Хаан 汗" гэж орчуулдаг болохоор утга дүйнэ.

24 Нап. 度 dù, сол. 도 – ийг оросоор "закон, установление; система, строй, режим гэж орчуулдаг. Үүнийг монголоор " چингис汗 јасаг" гэж орчуулахаас өөр замгүй. Энд, 太祖成吉思皇帝制度 tái-zū Chéng-jí-sī huáng-dì zhì-dù гэсэн хэлтэг бүхлээрээ байгаа ба 制度 zhì-dù нь "еc, журам; байгуулалт" гэсэн уг. Тэгэхээр эн нь, "Их" гэсэн уг байхгүй байгаа боловч, "Чингисийн (их) Засаг", "(Их) Яса" "гийн нангайд орчуулга мөн болох нь хэн бүхнээ тодорхой байна. Иймд, хойно гарч буй заалтуудыг Чингисийн Их Засаг хуулийн хэсэг гэхээс аргагүй. Эдэээр заалт урьд омно олдоогүй. "Чингис хаан" гэдэг нэртэйгээ, "айлдсан, зохионсон", "хууль, цааз" гэсэн угстэйгээ хамт, Хубилай хааны албан ёсны Жуу бичиг(詔令)т зүйл агуулгатайгаа, он сар өдөр нь нэн тодорхой гарч буй тул гарцаагүй шигэхээс яахав.

Энэ удаа, Чингисийн Их Засаг хуулийн хэсэг 1268 оны 3 сар(бигийн тооллын)д Гуулин улсын вангийн хулээж авсан Хубилай хааны Жуу бичгээс олдсон (Гуулин улсын судар. 26-р дэвтэр) бол, мөн, 5-р жарны цагаан луу жил буюу 1280 оны 10 сар (бигийн тоогийн)д Гуулин улсын вангийн хулээж авсан Хубилай хааны Жуу бичигт Чингисийн Их Засаг хуулийн 17 зүйл заалт тэмдэглэгдэн үлдсэн (Гуулин улсын судар.29-р дэвтэр). "Одоо, урьд буулгасан хааны зарлигийг бүриээ тэр хэвээр сийрүүлж... илгээв" гэсэн оршил угнээ нь бид "Чингисийн Их Засаг" ийн хэсэг болохыг хэнээр ч хэлүүлэлтгүй бэлхэнээ мэдэх болно. Эл дурсгалын тухай миний бие Олон улсын монголч эрдэмтний 4-р их хуралд илтгэл тавьж, "13-р зууны үсийн нэгэн монгол цаазын бичиг" (Монголын судлал. 5-р ботийн 15-р дэвтэр. 1977 он. 125-144-р тал) гэсэн нэртэйгээр хэвлүүлжээ. Түүнийг оросын эрдэмтэн К.В.Орлова оросоор орчуулжс "Монголоведные исследования" (Энэтийн 1983.стр.3-10)д хэвлүүлэхэд, Редакцийн омнох угнээ " В статье Б.Сумьябаатара сообщается о дошедшем до нас в переводе на корейский язык военном законе 13 в. Ценность этого памятника заключается в том, что он является либо самым ранним из известных нам монгольских

законов, либо частью Чингисовой Ясы "(стр.2) гэж бичсэн ба, ·Их Засаг · сэргүүл, Ц.Эрдэмт ·Төрийн тухайт монгол оноп · (УБ.2002. 136-143-р тал) гээдэг номондоо тус тус хуулж хэвлэсэн.

- 25 "Нэхэн санаваас" – нап. 凡 fán, 솔. 범
- 26 "Бүүжс дагасан улс" – нап. 内屬之國 nēi-shǔ-zhī-guó, 솔. 내속 (향복하)
와서 속국이 됨) 나라. Учлэн оруулбал, "Дотор болын(гэр бүл) улс" гэсэн санаа. Энэ нь, "Дотор (дотночлон, сэтгэлээсэ, биширж, элэн) дагасан орон(улс)" хэмээн утгатай хэллэг богоод сурлийн үед "Харьяат улс" гэх болсон. "Харьяат улс" гэвэл, сайн дурсараа элссэн(дотор дагасан), мөн хүчээр дагуулсан хоёр зүйт хоёул хамаарагдана. Энд зөвхөн иргдүүсэр утгаараа оржээ.
- 27 Данж (Танж) барих – нап. 納質 nà-zhì, 솔. 납질(불모를 바치다). Энэ нь хоёр зүйл. Ногөө этгээдээ эд юм барьцаа болгож тавих буюу алба барих; улс хоорондоо харилцан үл довтолцено хэмээн бичиг үйлдэн, аль хөвүүнээ ногдоо улдаа илрээн суулгах гэсэн хоёр зүйл байх ба зарим сурвалжид үүнийг "Толгой" болгох гэсэн бүй. "Толгой" гэдэг энэ уг дундад эртний солонгос хэлэнд тэр хэвээр орсон байдаг. Бичлэг нь, нап. 禿魯花 tū-lú-huā, 솔. 득로화. Энд, нап. 納質 nà-zhì 솔. 납질 гэсэн байгаа нь "алба барих" гэсэн утга байж болно. Чухам алшыг нь хэлсэн болохыг яс хагалыхад бэрх тал бий. Гэхдээ энд, "Толгой" буюу барьцааны хүнийг хэлсэн болох нь уул Жуу бичиг дэх дараах огүүлбэрээс тодорхой болж байна. Үүнд: "Нэн бие, данжийн тухайд гэвэл, манай Тайзун(Өгөөдий хаяныг хэлжс байна)хуандийн үед Ванжунь нарыг данж болгон ирүүлжс байсан. (Данж)хогшировое(залуугаар) сольж, ногчвоог похдог нь эртний жам болгоо:
- 17] 且納質之事惟我太宗皇帝朝王綽等已入 [18] 質代老補亡固自有例
차납질지사유아태종황제조왕준등이입 질대노보망고자유예 "
- хэлссэн эндээс бид, данжийн тухай сонин мэдээг олж мэдэв.
- 28 Цэрээр туслах – нап. 助軍 zhù-jūn 솔. 조군. Үүнийг "цэрэгт туслах" гэже орчуулж болох боловч, дэндүү утга оргоно. Цэрэгт юугаар ч туслаж болно. Энд, дайн самууны цагт "Цэрэгти туслах, Цэрэг(эр) хавсрах" гэсэн утгаар оржээ.
- 29 Хүнс шийлүүлэх – нап. 輸糧 shū-liáng, 솔. 수량. 輸糧 shū-ili "Зоох, тээх, Зооворлох, тээвэрлэх"; 糧 liáng –ili "амуу будаа, хүнс" гэже орчуулдаг богоод энд хамтдаа "цэргийн хүнс зооворлон шийлүүлэх" гэсэн утгаар орсон байна.
- 30 Өртөө байгуулах – нап. 設驛 shè-yì, 솔. 설역 . 驛 yì –ili "ортоо, улаа" гэже орчуулдаг. Энэ мэт, өртөө байгуулах ажил дээр үеэс улбаатай бөгөөд, Чингис хаан сэргүү тунглаглагтаа Засаг хуулиндаа оруулжс, Өгөөдий зэрэг хаад уламжлан авч, өргөтгөсөн нь сурвалжийн тэмдэглэлээр баталжсанен.

Монгол хэлний "замч" "јамсі" гэдэг уг дундад эртний солонгос хэлнээ тэр хэвээр орсон байдаг ба нап. 站赤 zhàn-chì, 솔. 참적(참적) болно. "замч" "јамсі" нь "Өртөөч", "Өртөө" эсэн хоёр утгаар хэрэглэгдэжээ. Эрдэмтдийн судалгаагаар бол, "Өртөө" гэдэг уг нэлээд дээр үед гарсан гэх боловч, Монголын Нууц Товчоонд йамт talbi'ulba, йамчиin ula'ačin(279,280-р зүйл) гэже гардаг. Солонгос түүхийн сурвалжид мөн монгол хэлний "Хөтөч" (關端赤 활단적) гэдэг уг гардаг.

тай ээрсэцүүлэн үзнэ үү.

- 31 *Өрхийн цэсийг оргох – нап.* 供戶數籍 *gōng-hù-shí-jí*, *сол.* 공호수적. 供 *gōng* нь "оргох, барих, огох" гэсэн уг бодоод, 戸數籍 *hù-shí-jí* нь "өрхийн тооны данс, хараа" гэсэн хэлтэг. 籍 *jí* – нийг "бичиг хараа" гэж орчуулдаг ба заримдаа "ном" ч гэж буулгасан байдаг. Өрх ба ам булээр нь парийчлан бүртгэсэн дансыг "Өрхийн цэс" гэдэг ба түүнийг нап. 戶籍, 帳籍, *сол.* 호적, 장적 гэдэг. Өрхийн цэсийг гаргахдаа хүн амын тооллого явуулах нь мэдээж. Энэ мэт, харьяа улсынхаа хүн амын тооллого явуулж, данс харааг нь үйлдүүлэн авдаг хатуу журам дундад зууны Монголд байсан, түүнийг "Чингисийн Их Засаг"т чанадлан хуульчилсан байдаг онц сонин сэвүүн мэдээг бид түүхийн сурвалжийн баримтаас олж мэдэв.
- 32 *Даргачи тавих – нап.* 置達魯花赤 *zhi-dá-lǔ-huā-chí* *сол.* 치달로화적. үүнээс 達魯花赤 *dá-lǔ-huā-chí*, 달로화적 нь монгол хэлний "Даргачи" гэсэн үгийн напангад галиг. Орчин цагийн монгол хэлнээ "Дарга" гэсэн хэлбэр байхас, "Даргачи" гэсэн хэлбэр байхгүй. Харин дундад зууны монгол хэлнээ "Даргачи" гэдэг энэ уг "Захирагч" гэсэн утгаар оргон хэрэглэгдээж байв. Үйгүр хэлнээ Дорга, солонгос хэлнээ 달로화적 болно. "Даргачи" гэдэг энэ уг 1261 ба 1268 оны Хубилай хааны Жуу бичиг, 1276 оны Мангага вангийн зарлигийн 3-р морноо *darugasta* гэж гардаг ба мон 1281, 1296, 1305 оны бичгүүдэд гарна. Одоогийн байдлаар, 1232 он буюу дөрөвдүгээр жарны цагаагчин үхэр жигийн 5 сарын шарагчин тахиа одрийн мэдээнд гарсан нь өхийх болж байна. Энэ үгийн тухай нэрт монголч эрдэмтэн Shiratori, K. "Explanation of the Mongol words in Kao-li Dynasty" (Toyo Gakuho 1929.18, pp.1-96); Pelliot, P. "Les mots mongols dans le Korye-sa 高麗史 (JA.1930, pp.253-266); 주체혁.高麗内地의 達魯花赤置發에 관한 小考 (清大史林 1974, pp.89-119) –д тус тус үзнэ үү.
- "Даргачи тавих" гэдэг нь "Даргачи" нарыг "томилон суулгах, захируулах" гэсэн утга.
- 33 *Айлтгал – нап.* 章 *zhāng*, *сол.* 장. Монголоор 'айлтгал, айлтгал бичиг' оросоор 'Докладная записка' гэжс орчуулдаг. 章 *zhāng* – гэж "Бичгийн зүйл"д нэгэн аюги бичигийг хэлдэг байв.
- 34 *Чиний улсын Засаг – нап.* 汝國之政 *gǔ-guó-zhì-zhèng*, *сол.* 여국지정. 政 *zhèng* – нийг Засаг · ч гэдэг, ·Tor · ч гэдэг. Төрөөр, дээрхийг "Засаг чинь, Тор чинь" гэж буулгаж ч болно.
- 35 *Зүүн Баруун шаадар түшмэд – нап.* 左承 *zuǒ-chéng*, 右承 *yòu-chéng*, *сол.* 좌승, 우승. Вангийн дэргэд шаадарласадыг дагууд нь солонгосоор 근서(нап. 近侍 *jìn-shì*), 몽, 승지(нап. 承旨 *chéng-zhǐ*) ч гэнэ.
- 36 *нап. 愛而身 *ài-ér-shēn*, *сол.* 애이신* нь ··иеээх хайрлах ··ул алжаах ··гэсэн санаа бодоод, ··иеэн биеийг хайрлах ··ул алжаах ··гэсэн наиргуулжшийн орчуулж ч болно.
- 37 *нап. 利而國者 *lì-ér-guó-zhě*, *сол.* 리이국자*
- 38 *нап. 納質之事 *nà-zhì-zhī-shì*, *сол.* 납질지사(볼모를 바치다) – нийг "Данжийн явдал, Данжийн хэрэг" гэжс шүүд орчуулахад одоогийн хүмүүст арай оороор ойлгогдох тул, цийд утгаар нь "данжийн тухайд гэвэл", "данжийн учир гэвэл" гэж буулгалаа.*
- 39 *ману Тайцзун хуанди – мон.* 太宗皇帝 *wō-tái-zōng huáng-di*, *сол.* 아태종황제. Тайцзун хуанди гэж Өгөөдөй хуаныг хэлж байна.

- 40 *нан.* 王轉 wáng-zhǎn, *сол.* 왕준. *Ванжунь* гэж 영녕공 *ийг хэлжс байна.*
- 41 “бусад нь, бусад ажил нь” “гээн нь, Чингисийн Засаг хуулинаа заасан “Цэрээр туслах, Цэргийн хүнс зоож ийлгүүлэх, Хүн амын тооллого хийж, орхиин цэс илгээх, Даргачи талбих” эзгийг хараахан эхлээдүй байгааг хэлжс байна. Эдгээрийг хэрхэх тухай дараа нь үргэлжлүүлжсөгүүлснийг үзнэ үү.
- 42 “*ману Гүрэн*” (*нан.* 我朝 wǒ-cháo, *сол.* 아조) гээн нь одооныхоор “Манай улс” гээн үг.
- 43 *Сун* (*нан.* 宋 Sòng, *сол.* 송) – Сүн улсыг хэлжс байна.
- 44 *нан.* 間罪 wèn-zuì, *сол.* 문죄 – “мон. ял асуух” гээн үг.
- 45 *нан.* 糧 liáng, *сол.* 량 – ийг “Амуу, амуу будаа”, заримдаа “хүнс” гэдэг.
- 46 *нан.* 特遣使持詔 tè-qiǎn-shǐ-chí-zhào, *сол.* 특遣사지조 – ийг Жүү овортүүлэн (баруулан) тусхай(онц) элч зарж буйг гэж хөрөүүлж.
- 47 *Хейнань* Кимжунъ (*нан.* 海陽公 金俊 hǎi-yáng-gōng, *сол.* 해양공 김준) – Гуулин хүний нэр ба хэрээм.
- 48 *Сижун И* Жан-йон (*нан.*侍中李藏用 shí-zōng Lǐ-cáng-yòng, *сол.* 시중 이장용) – Гуулин хүний нэр ба хэрээм. 李 ийг ар солонгосынхон ① Ли-сээр, овор солонгосынхон ② И-сээр дуудна.
- 49 *Хааны зарлиг* *нан.* 帝勅 di-chì, *сол.* 제내(래, 칙). 勅 chì, 칙 ийг 勅chì, 칙 –тэй ижил бөгөөд оросоор указ, декрет, высочайшее повеление гэжс оруулдас.
- 50 *Чун* (*нан.* 沖 Chōng, *сол.* 충) – Ким Чун (金沖 김충) хэмээх Гуулин хүний нэр.
- 51 *Нийслэл* (*нан.* 京 jīng, *сол.* 경) – гэж тэр цагийн Монголын нийслэл (мон. Бээжиниг хэлжс байна.